

הרב חיים שלמה ליבוביץ

ראש ישיבת פוניבז'

בני ברק

בעניני יום הדין

מצד בקשת ציבור, וא"כ רק באלו ההזכרות

שבאים בתורת בקשות וכמו ההזכרות שבסוף התפילה חוזר הציבור, משא"כ בהזכרות הראשונות דא"ז בקשה אלא בא מהזכרת שבת מלכותו א"כ אינם חוזרין הציבור.

1234567

בתפילת ונתנה תוקף ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין וכו' כי לא יזכו בעיניך בדין

ויש לתמוה מ"ש ישראל שנפסק בהלכה שלובשים לבנים דבטוחים בזיכוי הדין מהמלאכים שהם בחיל ורעדה שלא יזכו בדין, ונראה דהנה אמרו בחז"ל דבתחילה רצה הקב"ה לברוא העולם במידת הדין וראה שאין העולם יכול להתקיים ברא במידת הרחמים, ונמצא דרך במידת העולם מתנהג הקב"ה במידת הרחמים אבל בצבא מרום מתנהג הקב"ה במידת הדין, וע"כ מה שישראל בטוחים שיצא דינן לטובה הוא משום דסומכים על הקב"ה שמתנהג עמהם במידת הרחמים, משא"כ מלאכים דדינן במידת הדין ומדוייק הלשון ויאמרו הנה יום הדין בא לפקוד על כל צבא מרום "בדין" והיינו שצבא מרום נפקדים בדין ולא במידת הרחמים, ולכן במידת הדין הם בחיל ורעדה שלא יזכו בדין. [אמנם יל"ע בזה דהרי מלאכים הוי גם ברואים בבריאה וכתוב ורחמיו על כל מעשיו וא"כ מידת הרחמים חלה גם על המלאכים].

והנה אמרינן בערכין דף י" ע"ב אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביום הכפורים, אמר להן אפשר מלך

זכרנו לחיים

1234567

במשנה ברורה (סי' תקפ"ב הל"ה) ביאר מדוע בהזכרות בתחילת התפילה מזכירים רק זכרנו לחיים ולא כמו שמזכירים בהזכרות בסוף התפילה לחיים טובים, והוא כי המבקש צריך לבקש מתחילה דבר מועט ואח"כ מוסיף והולך.

אמנם במשך חכמה (דברים פרק ל"ג פס' א') תי' הקושיא באופן אחר, דהנה באמת איך מבקשים בקשה בג' ברכות הראשונות והא איתא בברכות (ד' ל"ד ע"א) דאל ישאל אדם לצרכיו בג' הראשונות, דראשונות דומה לעבד שמסדר שבת לפני רבו ומשא"כ ג' אחרונות לצרכי ציבור שואלין, ובע"כ דהזכרה דזכרנו לחיים ומי כמוך אי"ז בגדרי בקשה אלא דכיון דאין מלך בלא עם אז אנו מבקשים חיים דבזה תתמלך מלכותו וכלשון ההזכרה למענך אלוקים חיים והוא מהזכרת שבחו מלכות הקב"ה, וע"כ אנו מזכירין רק חיים אבל חיים טובים שהוא כבר בקשה אין מזכירין בג' ברכות הראשונות, משא"כ בברכות האחרונות דשואלים לצרכי ציבור וההזכרה בא בגדרי בקשה אז אנו כבר מבקשים חיים טובים. [ואולם יעוין בתוס' ברכות (דף ל"ד ע"א ד"ה אל ישאל אדם לצרכיו) דלצרכי ציבור אף בג' הראשונות שואלים והביאו רא"י מהא דמבקשים זכרנו, ולפ"ז נצטרך לומר מה שלא מזכירים לחיים טובים כהמשנ"ב].

והנה לפי דברי המשך חכמה נראה דזהו הטעם במנהגנו בחזרת הש"ץ דהציבור חוזר רק על הבקשות שבסוף התפילה וכתוב לחיים וכן בספר חיים ולא בברכות הראשונות זכרנו לחיים ומי כמוך, והוא משום דמה שהציבור חוזר הוא

* מכתבי תלמידים.

מוריה, שנה שלשים ושנים, גליון ט—יב (שפא—שפד), תשרי תשע"ד *

בהיתר דפיקו"נ

הנה חקר זקני מרן הגר"ד זי"ע (ברכ"ש כתובות סי' ז') באחד שמוכרח לאכול ביוה"כ מצד פיקו"נ דמותר לו לאכול מצד ההיתר דוחי בהם, אמנם יש לו גם רצון בלא"ה לאכול, האם יהי' ההיתר דוחי בהם אף באופן זה, דכשם שמצינו דנקטו האחרונים (הפנ"י וההפלאה) בפטור אונס דאם מוסיף עלה רצון הרי הרצון מוריד היתר האונס, כמ"כ במקום שיש לו היתר פיקו"נ ומוסיף עלה רצון הרי הרצון מוריד ההיתר פיקו"נ, דההיתר הוא רק ע"מ שהוא מוכרח לאכול מצד פיקו"נ אבל על הוספת הרצון באכילה דמצד הפיקו"נ לא צריך לרצון האכילה ליכא ההיתר דוחי בהם, והכריע הגר"ד דבכה"ג ודאי יהי' מותר דהרי היתר הפיקו"נ שנתנה לו היתר לאכול הרי בע"כ חלה ההיתר על מעשה אכילה שהוא ברצון, וא"כ אם כבר ההיתר חלה בע"כ אף על רצון מה נפק"מ בזה שמוסיף בזה עוד רצון, הא בע"כ הדחי' נעמד להתירו אף ברצון, וכמ"כ בפיקו"נ במתיראין הרי ע"ז גופיה חל גוף הדחי' וההיתר ובוהו גם אם יוסיף עוד רצון אינו מגרע דמ"מ יש כאן רצון בעשייה ובכ"ז הותר. ואמנם חקר הגר"ד באופן דהפיקו"נ נעמד במצב שהוא אונס והוא מוסיף עלה רצון, בהא ההיתר דפיקו"נ חלה רק על המעשה שהוא באונס וא"כ כשהוא מוסיף עלה רצון ליכא לההיתר דפיקו"נ וכמו בפטור אונס כשהוא מוסיף עלה רצון ליכא לפטור האונס, וצדדי הספק האם הך דין דרצון מוריד פטור אונס הוי דין מסוים בפטור אונס דבזה שמוסיף רצון מגרע בחפצא בפטור האונס, וא"כ לענין היתר דפיקו"נ לא שייכי, או דנימא בגדרו דמלבד הסברא דמגרע בחפצא של האונס י"ל ביותר דבכחו של הרצון להעמיד עשיה של מעשה אחרת של רצון דנמצא דעל הך המעשה אין כאן אונס, וא"כ ה"נ לענין היתר דפיקו"נ אין כאן על הך עשיה של רצון הדחי' וההיתר דפיקו"נ.

ומרן הגר"ש אלישיב זצ"ל הוכיח לרבינו שליט"א מהדין דמבואר לענין צידה בשבת

יושב על כסא הדין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה לפני, ובתוס' ד"ה אמרו ז"ל אבל לא קאמר מפני מה אין אנו אומרים שירה משמע שמלאכי השרת אומרים שירה, ולכך אומר ר"י דבר"ה וביום הכיפורים אין לדלג והחיות ישוררו וכרובים יפארו עכ"ל, ולכאורה יש להק' מדוע מלאכי השרת אומרים שירה והא גם להם יש דין, [ובאמת ביערות דבש ח"א הביא דהמלאכים אין אומרים שירה כיון שיש להם דין, אלא ששואלים מדוע ישראל שלובשים לבנים ובטוחים שיצאו זכאים בדין אין אומרים שירה], ונראה דבעולם הזה שרק על הטובה מבורך הטוב והמטיב אבל על הרעה מבורך דיין האמת א"כ כיון שספרי מתים גם מונחים לפניו א"א לומר שירה, משא"כ בעולם הבא שגם על הרעה אומרים הטוב והמטיב א"כ כבר יכולים לומר שירה גם כשספרי מתים פתוחים לפניהם.

ושבת עד ה' אלוקיך

רמב"ם (פ"ו מהל' תשובה הל"ב) וז"ל, לעולם יראה אדם עצמו כאילו נוטה למות ושמא ימות בשעתו ונמצא עומד בחטאו, לפיכך ישוב מחטאיו מיד ולא יאמר כשאזקין אשוב שמא ימות טרם שיוזקין הוא וכו', ולכאורה יל"ע מה צריך הרמב"ם לבוא לטעם זה תיפו"ל דמחויב הוא משום המצוה דושבת וגו' שהוא מצוה חיובית ושהויי מצוה לא משהינן וצ"ב. ואמנם יעוין בזה מחלוקת ראשונים אם תשובה הוי מצוה **מצוות עשה**, דבבה"ג ובס' היראים לא מנו מצוה זו במנין המצוות אבל בהרמב"ן מנה אותו במנין המצוות, והנה ש"י הר"ם ה"י אפשר לומר דסובר דלאו מצוה וראי' מקושי' דידן, ועוד דשם בהל' א' כתב בלשון רק דישתדל האדם לעשות תשובה וכו', ועוד דהר"ם גופא כתב (בפ"ז ה"ה) שהפסוק ושבת הוא רק הבטחה. אולם זה אינו דברי' הל' תשובה כתב הר"ם דהוא מצוות עשה, ואף דהר"ם כתבו לענין הוידי אכן יעוין בקרית ספר שנקט דהוא ע"כ גם לעיקר התשובה דהרי הוידי הוא מחלקי התשובה ומצוה אחת היא.

♦ מוריה, שנה שלושים ושתיים, גליון ט—יב (שפא—שפד), תשרי תשע"ד

פיקו"נ ויש אופן להציל בלי לעבור על איסור ויש אופן להציל עם איסור, האם מותר לעשות מעשה האיסור להציל, דהא אפשר להציל ע"י מעשה היתר, ולכאורה תליי' מילתא אם פיקו"נ הוי דחוי' או הותרה, ועיי"ש בפוסקים שנקטו להחמיר משום הצד דהוי רק דחוי' וכיון שכן אי"כ לדחיי' בדאפשר הפיקו"נ ע"י מעשה היתר, ולכן נקט בביאור הלכה דבלבד שלא יכוין לצודו, דהרי יכול להציל ע"י מעשה היתר והוא בלי כוונה, אבל לצדדא שפיקו"נ הותרה אי"כ לגריעותא בהיתר מה שיש אופן בפיקו"נ להציל ע"י מעשה היתר, דמ"מ המעשה ההצלה דפיקו"נ הוי מעשה היתר].

עוד נשאל רבינו שליט"א במקום שהפיקו"נ נעמד עלה במצב שאין כאן רצון ואין כאן אונס וכגון דמחויב מצד פיקו"נ להציל את חברו, מה יהי' כשיוסיף רצון לעשייה. ותי' דיסוד גדרו דרצון חשיב לעשיה אחרת שייכי רק במקום שהוא אונס, דבמעשה אונס כשמוסיף רצון איכא סברא דנעשה עשיה אחרת שע"ז לא חלה הדחיה. משא"כ במקום שאינו אונס אין בכוח הוספת הרצון גרידא להחשיב כאן לעשייה אחרת.

כשנמצא עקרב מסוכן בבית דמותר להניח עליו כלי, וכתב שם בביאור הלכה (סי' שט"ז ד"ה הצד וכו') ובלבד שלא יכוין לצודו, ולכאורה להצד דרצון אינו מוריד היתר פיקו"נ מה מגרע בהכוונה לצודו הא מ"מ איכא עלה היתר דפיקו"נ. ואמר ע"ז רבינו שליט"א דיש לחלק, דחלוק בשבת הוספת הכוונה מהוספת רצון באיסורים בעלמא, דלגבי שבת הכוונה למלאכה דהוי מתנאי גוף המלאכה דבעי מלאכת מחשבת, וא"כ בלא הכוונה חסר גוף מלאכה [ואף דיש כאן פסיק רישא מ"מ לא ניחא ליה], ונמצא דמשום דין הפיקו"נ לא נצרך דחייה כלל לאיסור דבלא הכוונה אי"כ מעשה איסור מלאכה, והשתא כשמוסיף כוונה הרי הכוונה מעמיד עשיה של מעשה איסור מלאכה דלא הוצרך כלל משום הדחיי' וההיתר דפיקו"נ וזה ודאי אסור, וכל הנידון של מרן הגר"ד זי"ע הוי במקום דהפיקו"נ מתיר עשיית איסור והוא על הך היתר שיש לו בעשיית האיסור מוסיף רצון, וא"כ בהא גם בלא הוספת הרצון יש כאן מעשה איסור אלא דהותר ע"י הפיקו"נ וא"כ מה מגרע בזה שמוסיף רצון על עשיית האיסור ופשוט. [אלא דיש לדון מצד דבר אחר דבמקום